

מבחר פירושים והארות על
טקסטים מתוך הספרות
הערבית הקלאסית – חלק ב

ניצה בינדר

48 אֲסָבָב תֹּאֲלִיף הַנְּחֹ

הקטע עוסק בניקוד הסופי (הניקוד התחבירי) ובסיבות שהביאו לחיבור מדע התחביר.

חֲדִיִּת א

אَبُو الْأَسْوَدِ الدُّوَلِيِّ (שורה 1):

משורר מה־תַּבְעוֹן. דור שני של ה־صَحَابَة. שמו האמיתי:
ظَالِمُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَنْبَلِ بْنِ سَفْيَانَ.

הוא השתייך לשבט כִּנְאָה (שבט בצפון). היה ממונה על
אֲלִבְסֶרָה ועל אֲלִכּוּפָה. הוא מת ב־אֲלִבְסֶרָה במגפת דִּיבֶּ בשנת
69 להגירה. מן המדקדקים והפילולוגים הראשונים.

יש טוענים, שהוא זה שחיבר את מדע הדקדוק.

שליט מטעם מְעַוֵּיֶה בֶּן אֲבִי סַפְיָן (הח'ליף האומיי
הראשון) ב־אֲלִבְסֶרָה, בשנת 38 להגירה, ואחר כך בכל
עיראק וחג'אז. היה מושל מוכשר ותקיף, ועזר ל־מְעַוֵּיֶה
לבסס את שלטונו. מת בשנת 53 להגירה. הוא זה
שהרג את عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ.

زِيَادُ بْنُ أَبِيهِ (שורה 1):

מָתَ أَبَانَا وَخَلَفَ بَنُوֹ (שורה 4):
משפט זה משקף דיבור עם ניקוד סופי (שיש בו טעות
במכוון).

ב־חֲדִיִּת זה מתנגד אֲבُو الْأَسْوَد לחבר את מדע
התחביר.

חֲדִיִּת ב

ב־חֲדִיִּת הקודם התנגד אֲבُو الْأَسْوَد לבקשת זִיָּאֵד בֶּן אֲבִיهِ לחבר את מדע התחביר. זִיָּאֵד
שלח אדם כדי לגרות את אֲבُو الْأَسْوَد, ובעקבות הפסוק המשובש, שאמר אדם זה
במתכוון (כפי שהתבקש), חזר בו אֲבُو الْأَسْوَد מהתנגדותו.

אֲבُو الْأَسْوَدِ الدُّוَلِيِّ הוא זה, שמייחסים לו את ראשית חיבורו של הדקדוק הערבי. לפי
המסורת סירב בתחילה לקבל עליו את המשימה לכתוב דקדוק ערבי (המסורת אינה
מציינת מדוע), ואז נקטו תכסיס כלשהו, כדי להביאו לכך שישכים לחברו. ביקשו
ממישהו, שיישב ליד דלתו ויקרא בשגיאות את הטקסט הקוראני. זה ישכנע אותו.
לפי אותה המסורת, ישב האדם בדרכו, וכשעבר אֲבُو الْأَسْوَدِ الدُّוَلِيِّ לידו, קרא לפניו
פסוקים מ־سُورَةُ التَّوْبَةِ (9) (נקראת גם سُورَةُ الْبَرَاءَةِ). פסוק זה היה הפסוק המצוטט

בקטע לעיל: "إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" – "אללה מנער חוצנו מהכופרים [וכך עושה גם] שליחו". אותו אדם קרא وَرَسُولُهُ – זאת אומרת "אללה מנער חוצנו מהכופרים ומשליחו". קריאה זו עלולה להביא לידי כפירה, ויש מסורת המספרת על בדוו, ששמע קריאה זו, ועקב כך הביע דברי כפירה. ואז החליט أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ שיש לַיְסַר את הלשון הערבית באמצעות חיבור ספר דקדוק.

בהמשך מתואר, ש-أَبُو الْأَسْوَد בחר סופר מבין קבוצת סופרים גדולה שהוצגה בפניו.

הצעד הראשון הוא בחירת הכתיב הנכון של הטקסט הקוראני. מתחילה נכתב הקוראן כשולד עיצורי בלבד. מה הייתה שיטת סימון התנועות על פי אותה המסורת? "כאשר אני קורא, ואתה שומע, שאני מבטא את התנועה a – ا נקודה מעל האות. כאשר אני מבטא את התנועה u – و נקודה בצד האות, וכאשר אני מבטא את התנועה i – ي נקודה מתחת לאות!"

מיקום הנקודות המסמנות את התנועות מעניין כשלעצמו. שיטה זו דומה גם לשיטות עתיקות שמחוץ לערבית: בכמה מכתבי היד של הניקוד הבבלי של המקרא שיטה זו משתקפת, ובכמה מכתבי היד של הארמית הסורית יש שיטת ניקוד, המתבססת על נקודות. עדיין קשה לדעת מהו המעבר בין התרבויות והמסורות השונות. על פי אותה שיטת הניקוד, סימן أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ את ה־تَنْوِينَ באמצעות שתי נקודות. על פי כתב היד סימנו שתי הנקודות קריאה אֶפִּית של התנועה.

المُصَحَّف / المصحف / المصحف (שורה 7): הקוראן. הקוראן היה אמור להיות העותק הראשון המנוקד.

בגלל הבלבול, שנוצר עם הניקוד הדיאקריטי, שינו את התנועות שנקבעו מתחילה (נקודה מעל האות, מתחתיה ובצדה) לתנועות הקיימות כיום. لَحْنُ الْعَامَّةِ – שיבוש לשוני של ההמון; וולגריזציה של האנשים.

תופעות תחביריות:

حديث أ

- ש' 1: أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ – המילה أَب שייכת ל־الأسماء الخمسة.
- ש' 2: أَصْلَحَ اللَّهُ الْأَمِيرَ – ברכות (וקללות) נאמרות בזמן עבר בהוראת עתיד.

...الْعَرَبُ قَدْ خَالَطْتُ... – התאם נקבה למילה עַרַב (ראה הסבר בקטע 4 לעיל, עמ' 18).

ש' 3: يُقِيمُونَ بِهِ كَلَامَهُمْ – جملة صفة.

חדיט ב

ש' 2-1: فَإِذَا مَرَّ بِكَ فَافْرًا شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ – جملة شرطية עם שבירת התנאי

באמצעות האות פ (הסיפא של הפסוקית כוללת פועל בציווי).

ש' 3: الله – נושא של إِنَّ.

ש' 4: عَزَّ وَجْهُ الله – ברכות (וקללות) נאמרות בזמן עבר בהוראת

עתיד.

ש' 5: يَا هَذَا – نداء.

ש' 6: ثَلَاثِينَ رَجُلًا – مفعول به + تمييز الأعداد (השם אחרי המספרים 11-99

יבוא ביחיד וביחסה שנייה).

ש' 10-8: (1) فَإِذَا فَتَحْتُ شَفْتِي فَأَنْقُطُ فَوْقَ الْحَرْفِ (2) وَإِذَا ضَمَمْتُهَا فَاجْعَلِ النُّقْطَةَ

إِلَى جَانِبِ الْحَرْفِ (3) وَإِذَا كَسَرْتُهَا فَاجْعَلِ النُّقْطَةَ فِي أَسْفَلِهِ (4) وَإِنْ أَتْبَعْتُ

شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْحَرَكَاتِ فَأَنْقُطُ نُقْطَتَيْنِ – أربع جمل شرطية עם שבירת

התנאי באמצעות האות פ (הסיפא של הפסוקית כוללת פועל

בציווי).

غَنَّةً – مفعول له / لأجله.

תרגום:

הסיבות לחיבור ספר הדקדוק

א: הראשון שהניח את היסודות לדקדוק הוא أَبُو الْأَسْوَدِ الدَّؤَلِي. הוא בא אל זיאד

באלבצרה, ואמר לו: ייטיב אללה עם האמיר. אני רואה, שהערבים התמזגו עם

הנוכרים (הפרסים), ונשתבשו לשונותיהם. הרשה לי לקבוע להם מדע, שלפיו

יתקנו את דיבורם! אחר כך בא אל זיאד איש ואמר: מת אבינו (הוא אמר מילה

זו כמושא ישיר), והשאיר אחריו בנים (מילה זו אמר כנושא). אמר זיאד: מת

אבינו והשאיר אחריו בנים! (הוא חזר על דברי האיש כולל הטעות). וחיזירו

אליי את أَبُو الْأَسْوَدِ الدَّؤَلِي. הוא הוחזר אליו, ואז אמר [זיאד]: קבע לאנשים את

הדבר, שאסרתי עליך קודם לכן (لَمْ, חבר דקדוק)! קבע להם דקדוק.

ב: זיאד מצא איש, ואמר לו: שב בדרכו של אָבוּ الْأَسْوَد, וכאשר יעבור לידך, קרא משהו מהקוראן, ועשה בכוונה שגיאה בתחביר. עשה זאת [האיש]. כאשר עבר לידו אבו אלסוד, הרים האיש את קולו ואמר: "אללה מנער חוצנו מהכופרים ומשליחו" [سورة التوبة (9), פסוק 3]. אָבוּ الْأَسْوَد ראה זאת בחומרה רבה, ואמר: ירומם ויתעלה אללה, שינער חוצנו משליחו. אחר כך חזר מיד אל זיאד, ואמר: שמע נא, אני עונה לָמָה שביקשת, ורואה לנכון להתחיל לנקד את הקוראן בניקוד תחבירי. שָׁלַח אלי 30 איש! זיאד הביאם, רָאָה אָבוּ الْأَسْوَد בחר עשרה מתוכם. אחר כך המשיך לבחור מתוכם, עד שבחר איש אחד מ[שבט] עבד אלקיס. אמר: קח את הספר ו[קח] צבע שונה מצבע הדיו [המופיע בספר]. כאשר אפתח את שפתיי, נקד נקודה אחת מעל האות! כאשר אקפוץ אותן, סמן נקודה בצד האות! כאשר אני מכוץ אותן, סמן נקודה מתחתיה! אם אחרי התנועות האלה יש הגייה אֶת [תנווין], נקד שתי נקודות.